

Franc Križnar, Milko Bizjak¹

Prva slovenska opera Belin (1780–2018)

Uvod: Nastanek dela in pozaba

Osnova ali uvodni izziv za uglasbitev dela je libreto Antona Feliksa Deva,² natisnjen v *Pisanicah*³ s skrito letnico 1780 v dvodelnem kronogramu⁴ ob koncu »te prepevne preše.«⁵ Libreto je nastal v času narodnostnega prebujanja, ko se je slovenska inteligenca začela zavedati svojih narodnostnih korenin. Alegorično sporočilo *opere*⁶ *Belin* niti ne

bi tako izrazito narodnostno zavedno izstopalo, če si ne preberemo Devove predhodne proze, ki je v isti brošurici *Pisanic* objavljena tik pred libretom.⁷ *Opera Belin* je posvečena umestitvi novega glavarja Kranjske dežele Franca Adama plemenitega Lambergga.⁸ Na to mesto ga je imenovala cesarica Marija Terezija, ki je umrla 29. novembra 1780.⁹ Lamberg je nastopil novo funkcijo 13. decembra 1780.¹⁰ Natis libreta skorajda ni mogel biti realiziran v letu 1780,

¹ Franc Križnar, dr. glasbenih znanosti, Reteče 127, 4220 Škofja Loka. E-mail: franc.kriznar@siol.net; Milko Bizjak, diplomirani glasbenik – organist, Srednji Globodol 3, 8216 Mirna Peč. E-mail: edition.bizjak@siol.net

² Feliks Anton (Janez Damascen) Dev, slovenski pesnik, prevajalec in urednik, 15. 1. 1732 v Trzinu – 7. 11. 1786 v Ljubljani. Dev je bil rojen v ugledni meščanski družini. Po šolanju v Ljubljanskem jezuitskem kolegiju je stopil v red bosonogih avguštincev, ter nato na Dunaju doštudiral teologijo. Prevajal je poezijo Vergilija in Ovidija, sam pa je pisal nabožne, priložnostne in ambicioznejše posvetne pesmi v klasicističnem, baročnem in predromantičnem slogu, ki so bile objavljene v zborniku *Pisanice od lepih umetnosti* (1779–1781), ki jih je tudi sam urejal.

³ *Almanah Pisanice od lepih umetnosti*, 1781, str.13–47, vir: NUK Ljubljana.

⁴ Kronogram se glasi: bUh shIVI VIsoKv roJenega gr. franc. / LaMberga DoLgV LeJt; // katIre Je oD sVIItLe CesarIze sa / pogLaVarJa zhes Vso kraYnsko Dvshe- / Lo Dan. (Bog živi visoko rojenega gr(o)fa. Franc. / Lambergga dolgo let; // kateri je od svetle cesarice za / poglavarja čez vso Kranjsko Deže- / lo dan.). Prvi in drugi del kronograma z izdvojitvijo velikih črk, vkolikor jih seštejemo kot rimske številke, daje obakrat rezultat 1780, kar pomeni letnico.

⁵ Preša = tisk.

⁶ V libretu je delo poimenovano kot »Opereta,« prav tako tudi na ovitku glasbenega rokopisnega svežnja ležečega formata: »Opereta Bellin / Canto Primo – Sejvina / Canto Secundo

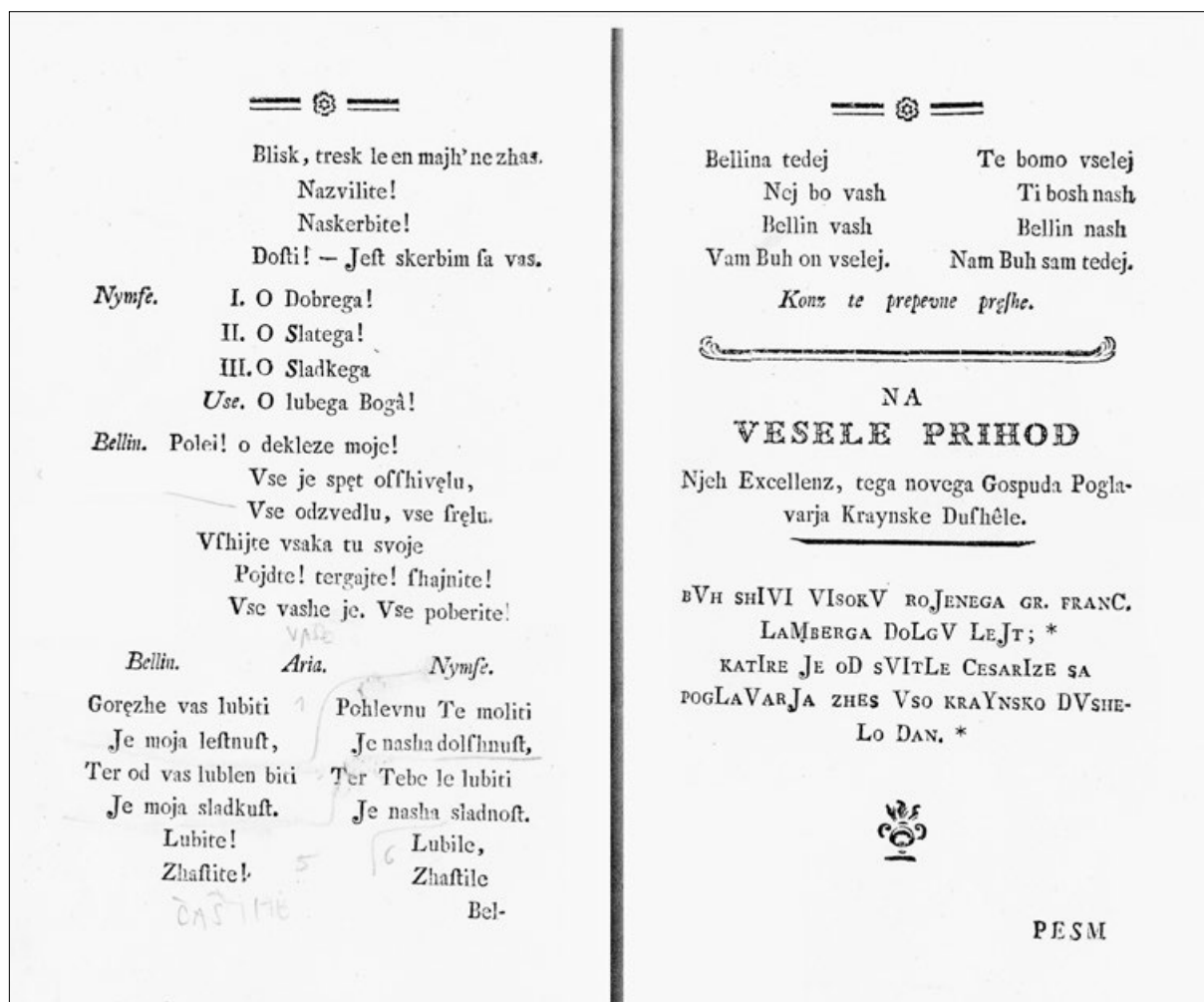
– Rozhnezvitarza / Alto – Sadjanka / Tenore – Bellin / Basso – Burja / con / Violino Primo / Violino Secundo / Viola / Violone / Clarino Primo / Clarino Secundo / Tympano e / Cempalo / Auth(ore). Jacobo Francisco Suppan.«

⁷ *Almanah Pisanice od lepih umetnosti*, 1781, stran 30: »... Us Krajnz bode vesel / Zel v' kratkem o Bellin! Tvojo lubesn pejl. / S' njim usa Lublana bo zhast, hvalo Tebi pejla, / De slate zhase je skus Te ona prejela.« ... »Nje posni nuzhezhi bodo Tebe zhastili, / De skus Tebe ony so jesik zhist dobili. / Vezhne, vesel, zhastit bodi vsem tvoj spomin, / – – O lube nash Bellin!« – Vs(ak) Krajnc bode vesel / – Že v kratkem o Bellin! Tvojo ljubez(e)n pel. / Z njim vsa Ljubljana bo čast, hvalo Tebi pela, / Da zlate čase je skoz(i) Te(be) ona prejela.«... »Nje pozni vnučeci bodo Tebe častili, / Da skoz(i) Tebe oni so jezik dobili. / Večno, vesel, častit bodi vsem tvoj spomin, / – – O ljubi naš Belin!«

⁸ Franc Adam pl. Lamberg (1730–1803), »Graf zu Stein und Gutenberg« spada v kamniško vejo Lambergov, ki je v 18. tol. živela na gradu Brdo pri Lukovici (Egg bei Podpetsch). F. A. Lamberg je posedoval še gradove Beli kamen, Groblje, Volčji potok, Kamen pri Begunjah, Zagorice pri Bledu. Ob koncu 18. stol. se je Lamberg soočal s finančnimi težavami, saj je avgusta 1799 na Brdu izročil hubo v Št. Vidu št. 15 Andreju Igliču (prejšnjemu najemniku) za 880 goldinarjev. Prim. še: Potočnik, Grad Brdo skozi stoletja.

⁹ http://sl.wikipedia.org/wiki/Marija_Terezija.

¹⁰ Herzog von Krain 1270 – 1918, Landeshauptleute, <http://www.worldstatesmen.org/Slovenia.html>.

Posvetilo s kronogramom ob zaključku libreta opere *Belin* (*Almanah: Pisanice od lepeh umetnosti, Arhiv Milko Bizjak*)

saj je ob koncu libreta posvetilo s kronogramom z letnico 1780. Verjetno je ta zvezek *Pisanic* izšel šele naslednje leto, v vsakem primeru pa je njegova vsebina naletela na buren odmev šele v letu 1781.

Izpopolnjen libreto z natančnimi koreografsko-scenskimi opombami, določitvami arij in recitativov daje slutiti, da je *opera* nastala še pred natisom libreta in je bil libreto pred tiskom prilagojen *operi*. Morda uglasbitev libreta v začetni fazi sploh ni bila namenjena umestitvi Lamberga in sta se avtorja za tako potezo odločila samo zato, da pridobita finančno pomoč za postavitve dela.¹¹ Če se poglobimo v alegorično sporočilo libreta, nikakor

ne moremo najti pozitivnega odnosa do novega deželnega glavarja, ki je bil pripadnik nemškega plemstva – vsebina *opere* je namreč sovražno nastrojena do tujcev in povečuje Slovenstvo. Zelo pomembno vprašanje je – ali je bila *opera Belin* sploh kdaj izvedena – ali pa je bila tik pred postavitvijo cenzurirana in umaknjena s strani oblasti, zaradi izrazite proti oblastniške naravnosti, ki jo še dodatno podkrepljuje ostala Devova literatura v *Pisanicah*.¹² Eno je gotovo – ni znano, da bi se *opera Belin* pojavljala na repertoarjih kranjskih gledališč, čeprav je iz zgodovine znano, da je bilo glasbeno dogajanje v Ljubljani v tistem času dokaj pestro in se je z ustanovitvijo *Filharmonične družbe* v letu 1794 še dodatno okrepilo. Franc Adam Lamberg je mesto deželnega glavarja izgubil prej kot v letu

¹¹ Podobno je krstno predstavo Linhartove Županove Micke politično, gospodarsko in kulturno zavaroval (in sponzoriral) ob koncu leta 1789 plemič na pol domačega rodu, baron Žiga Zois (1747-1819).

¹² Prim. Devov tekst iz *Pisanic* (cit. v op. 7) (á Primož Ramovš; 2005).

in pol, že 18. marca 1782.¹³ Kolikšno vlogo so imele pri vsem tem po smrti cesarice Marije Terezije tudi *Jožefinske reforme* v osemdesetih letih (1782-1790), lahko le ugibamo. Leta 1782 *Patent o tlaki za Kranjsko* obremeni manjša gospodstva, leta 1784 pa proglasitev nemščine kot uradnega jezika na območju celotne monarhije¹⁴ gotovo ni bila naklonjena slovenski operi. Jakoba Frančiška Zupana, ki je deloval tudi kot učitelj, leta 1787 doleti prepoved poučevanja s strani deželnihi oblasti, naslednje leto pa mu pogori še hiša na Šutni v Kamniku. Leta 1802 mu umre žena in v letu smrti F. A. Lamberg (1803) in Zupanovi upokojitvi nastopijo za skladatelja hudi časi. Oblasti prosi za višjo pokojnino, vendar neuspešno. Preseli se v Kranjsko goro, kjer živi vse do smrti leta 1810. Z doslej nerazložljivo Zupanovo preselitvijo iz Kamnika v Kranjsko goro je povezana tudi najdba rokopisa *opere Belin*.¹⁵ Da je Zupanova glasbena zapuščina danes »raztresena« vsenaokrog, je v prvi vrsti kriv splet mnogih nesrečnih okoliščin, ki so Zupana spremljale v drugi polovici njegovega življenja. Zupan si je ob prihodu v Kamnik leta 1757 s »cehovsko« poroko z Jožefo, hčerko Valentina Goetzla (1707-1772), župana, organista in pevovodjo, utrdil družbeni položaj. V tem zakonu se mu je od leta 1757 dalje rodilo 10 otrok.¹⁶ Jožef Zupan, ima glavne zasluge, da se je večina Zupanovega opusa ohranila po arhivih Frančiškanskih samostanov Slovenije in Hrvaške.¹⁷ V frančiškanski red je najverjetneje vstopil že v Kamniku. Orgljanja in glasbenega znanja se je bržkone izučil pri Jakobu Frančišku Zupanu. Bil je odličen organist¹⁸ in je najverjetneje tudi kot kopist prepisal veliko število del Jakoba Frančiška Zupana. S premostitvami frančiškanov glasbenikov po samostanih je z njimi naokrog krožila tudi glasba. Tako

je edina avtorizirana Zupanova orgelska *sonata* ohranjena v orgelski knjižici v arhivu frančiškanskega samostana v Klanjcu na Hrvaškem.¹⁹ Iz teh dragocenih rokopisov, ki vsebujejo največ enostavnih orgelskih *sonat* neznanih mojstrov, lahko danes po najdbi Zupanove *opere Belin*, z gotovostjo pripisemo Zupanu na podlagi iste motivike, še vsaj dve *sonati*, čeprav so tudi podobnosti v drugih *sonatah* številne.²⁰ *Opera Belin* je edino znano delo, kjer se je Jakob Frančišek Zupan »spopadel« s slovenskim besedilom. Vsa ostala znana Zupanova dela imajo uglasbene le latinska in nemška besedila.

Dokazana in prva znana pisna omemba *opere Belin* se pojavi šele leta 1868. Josip Nolli (1841-1902)²¹ navaja v *Imeniku slovenskih gledaliških igrokazov*,²² da je *opereta Belin* prvo slovensko dramsko delo. Avtorstvo *opere* z libretom vred je tedaj Nolli v celoti pripisal kar Jakobu Zupanu.²³ Nolli kot »izborni izurjen operni pevec in prijatelj dramatike.« ki je kot uspešen baritonist kar 15 let (med 1875-1890) gostoval po raznih evropskih odrih,²⁴ očitno ni poznal v *Pisanicah* natisnjene Devovega libreta *Operete Belin*. To potrjujeta dve naslednji dejstvi:

1. V natisu Devovega libreta Zupanovo ime ni nikjer omenjeno. Pač pa je bilo verjetno Zupanovo ime pripisano kot ime avtorja (glasbe) na partituri, s katero je razpolagal Nolli in je tako pripisal avtorstvo celotnega dela Zupanu.

2. Iz Devovega libreta je jasno razvidno, da *opereta* vsebuje 3 dejanja (I., II, in III. *Nastopje*), Nolli pa navaja delo kot: »*Belin, opereta v 1 dejanju, sp(isal). J(akob). Zupan*«.

¹³ Herzog von Krain 1270 – 1918, Landeshauptleute, <http://www.worldstatesmen.org/Slovenia.html>.

¹⁴ Gl. *Jožefinske reforme 1782-1790*.

¹⁵ *Popolnoma v celoti ohranjen rokopis opere Belin* (ali njegov prepis) se je ohranil v zasebni lasti Zupanovih zunajzakonskih potomcev in je bil najden leta 2008.

¹⁶ Pokorn, Jakob Frančišek Zupan. V: Slovenski biografski leksikon, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:sbl/VIEW/>.

¹⁷ Frančiškanski samostani današnje Slovenije, Hrvaške in Bosne so bili tedaj vključeni v enotno Provincio Sv. Križa.

¹⁸ V arhivu frančiškanskega samostana v Novem mestu je na orgelskem tisku tokat Georga Muffata, *Apparatus Musico Organisticus*, 1680, pripis uporabnika »Ex rebus 1783 / Joseph Suppan.« Muffatove tokate spadajo med izvajalsko tehnično zelo zahtevno orgelsko literaturo.

¹⁹ Bizjak, Baročna orgelska glasba iz Slovenije in Hrvaške, I., II., Edition Bizjak 8712, 8713, Ljubljana 1987, 1988.

²⁰ Isti, nav. delo, 1988; prim. Anonimus: *Sonata 14 – takti 7-9* / J. F. Zupan: *Belin: Uvertura v III. dejanje – takti 54-56*; Anonimus: *Aria 25 -T 15, 16* / J. F. Zupan: nav. delo – T 29, 30, 33, 34.

²¹ Mantuani, Josip Noll. V: Slovenski biografski leksikon, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:1831/VIEW/>.

²² Nolli, Priročna knjiga za gledališke diletante, Dramatično društvo Ljubljana, 1868.

²³ Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, IV. zvezek, str.180,181.

²⁴ Mantuani, nav. delo.

Nolli je imel v rokah najverjetneje le prepis edine arije (z recitativom) za bas-bariton iz opere *Belin* »Ha, Burja je mož!« Na partituri je morala biti navedena tudi letnica (1780 ali 1781), saj je delo uvrstil kot najstarejše slovensko »dramsko« delo, še pred Linhartovo *Županovo Micko* (1789).²⁵ Z ozirom na to, da uvršča *opereto Belin* med dramska dela, je očitno, da je Nolli poznal tudi del »dramskega« – ne uglasbenega teksta iz *Belina*, najverjetneje dialoge med nimfami in Burijo, ki sledijo ariji in recitativu Burije. Povsem možno je, da je Nolli kopijo bas-baritonske arije, nabavil za lastno uporabo in jo ob priložnostih kot baritonist tudi sam izvajal. Nikakor pa ni poznal celotne opere, ki vsebuje šest arij v treh dejanjih, iz česar gre sklepati, da je *opera Belin* že tedaj veljala za nepoznano in torej že delno izgubljeno. V kakšnem položaju je bil slovenski jezik še v začetku druge polovice 19. stoletja, najbolje pove naslednji Nollijev zapis iz leta 1867: »V Ljubljani sami vladala je, in vlada še zdaj na javnem gledališkem odru le nemščina ... in «... slovenska dramatika imela je le prostor na čitalniškem odru, in le pri posebnih prilikah pokazali so se slovenski diletanti tudi na javnem gledišču, a to večidel v polletnem času, da ne bi motili nemške muze.«²⁶

Naslednji zapisi in razmišljanje o »prvi slovenski opereti« se ponovno pojavijo v tisku šele na podlagi recenzije teksta Devovega libreta, ki ga objavi Janko Šlebinger v začetku 20. stoletja, Pintarjevim odgovorom v Ljubljanskem Zvonu (1906) in Glonarjevim domnevam objavljenim v *Novih Akordih* leta 1910.²⁷ V tem času se za Zupanovo glasbo opere

Belin izgubi vsaka sled in opera obvelja za izgubljeno vse do začetka 21. stoletja.

Od rokopisa do realizacije te dokumentacije

Z najdbo Zupanove opere *Belin* leta 2008 je bilo mogoče na kraju samem ob navzočnosti lastnika pribeležiti naslednje podatke.²⁸ Zajeten fascikel listov ovit v nerazrezan ležeči dvojni list z naslovnico je bil križno povezan s skoraj preperelo laneno vrvico. Zunanji ovitek z navedbo dela, zasedbe in avtorja je bil slabše ohranjen in je bil očitno izpostavljen vlagi in svetlobi daljše časovno obdobje. Nekateri listi v notranjosti so bili tako dobro ohranjeni, da niso dajali vtisa, da bi bila partitura sploh kdaj v uporabi. Načeti so bili le robovi tistih listov večjega formata, ki so štrleli iz šopa. Na nekaterih listih so bile opazne packe rdečega pečatnega voska. Na listih ni bilo zaznati sledov ožiga. Rokopis je bil ohranjen na posamičnih listih v ležečem formatu 31,5 cm – 32 cm × 22,5 cm – 23 cm oziroma v nerazrezani obliki 63 cm – 64 cm × 22,5 cm – 23 cm. Iz strukture papirja in razreza vodnega znaka je bilo mogoče razbrati, da so bile papirne pole pred razrezom formata velikosti 64 cm × 46 cm. Velikost vodnega znaka je bila 5 cm × 10 cm. Znak je imel obliko jajčastega grba s krono na vrhu, ter tremi šesterokrakimi zvezdami, od katerih sta bili dve locirani v zgornjem delu, ena pa centralno v spodnjem delu grba.

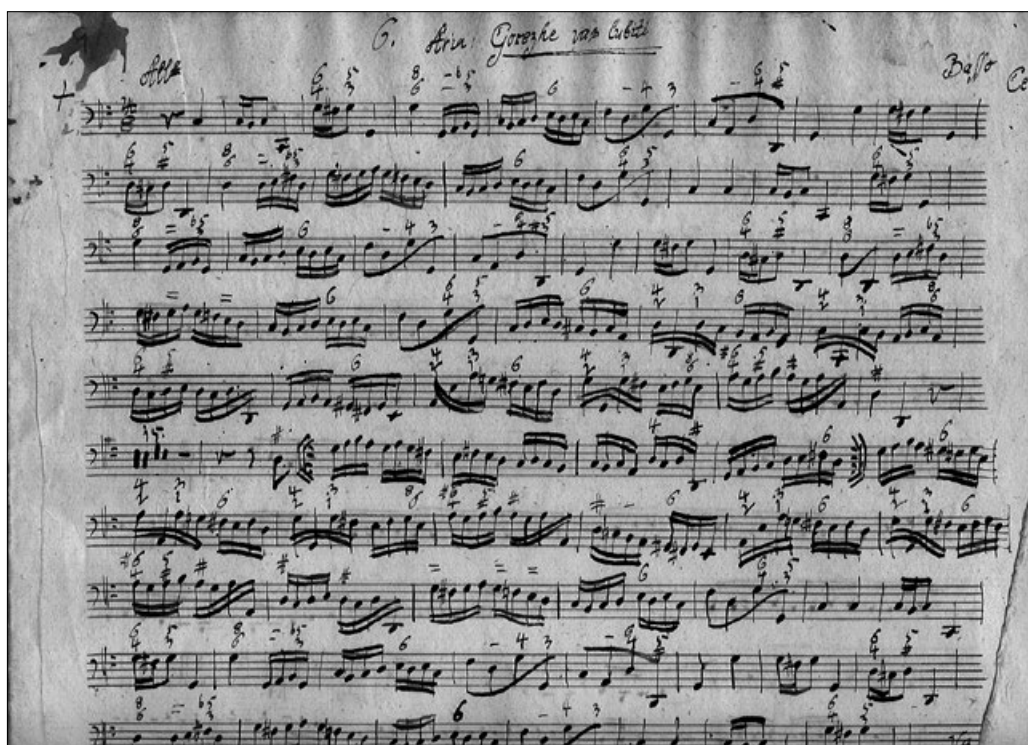
naši prvi opereti prezrl (priloga *Novim Akordom* IX, 30), je podal L. Pintar (Ljubljanski Zvon 1906, 569) precej verjetne razloge, da Dev z Belinom ni mislil cesarja Jožefa II., ampak Franca Adama grofa Lamberga, ki je baš leta 1780 nastopil deželno glavarstvo na Kranjskem. To domnevo je povzročilo Pintarju dejstvo, da sledi koj za Belinom pozdrav ali čestitka 'na veseli prihod njega ekscelece novega gospoda poglavarja kranjske dežele grofa Franca Lamberga' in da ima ta pozdrav kronogram 1780. Da se ta domneva še bolj potrdi, trebalo bi dokazati, da je Lamberg prišel na Kranjsko iz Italije. Ta Pintarjev apel na naše zgodovinarje pa je doslej ostal brez vspeha / A. Glonar.«

²⁸ Nekaj dni kasneje sem ob navzočnosti lastnika previdno preskeniral celoten dokument in ga po zaključenem delu vrnil. Rekonstrukcija (sestava) partiture je potekala iz kasneje natisnjenih datotek. Za primerjavo pri mnogih nejasnostih v zapisih tekstov je bil uporabljen natisnjen Devov libretto iz Pisanic. Slovenski teksti so v obdelavi zapisani v originalni narečni obliki. Zaradi lažjega razumevanja in izgovarjave so zamenjani le znaki: f (=s, =z), zh (=č), q (=k), w (=b), sh (=š), tsh (=č), z (=c), u (=i) včasih, fh (=ž), y (=I), f (=v), kar ne vpliva na spremembo pri izgovarjavi.

²⁵ V tem seznamu iz leta 1868 navaja Nolli kar 150 slovenskih dramskih del. Tako številčen spisek dramskih del nas ne sme zavesti, saj je Nolli štel neko dramo za slovensko, četudi je bila samo prevedena v slovenski jezik. Prim. še: Filip Kalan, *Obris gledališke zgodovine pri Slovencih*.

²⁶ Prav tam. Nolli v nadaljevanju zapisa ni povsem zanesljiv. Belinu ne sledi Županova Micka, kakor jo je napisal Linhart, ampak »Županova Micka kratkočasna igra s petjem v 2 aktih. Po Linhartovi predelal Dr. J. Bleiweis.« Avtor za Nollija ni Richter in ne Linhart, ampak že drugostopenjski predelovalec. Za dramo Veseli dan, ali Matiček se ženi je navedeno, da je to »komedijo v 5 delih po francoskem prenaresil A. Linhart,« kar je analogno kot v primeru Bleiweisa, ki je »predelal« Micko. Ne v enem ne v drugem primeru Beaumarchais ni naveden. Le dva sta za Nollija »prava avtorja« dram.

²⁷ Cit.: »Prva slovenska opereta Belin. V recenziji Šlebingerjevih Pisanic, ki jo je dr. Zupan pri navajanju gradiva o tej

Faksimile separata bassa continua zaključne arije »Goreče vas lubiti« opere »Belin« (Arhiv Milko Bizjak)

Aria: "Goreče vas lubiti"

Zupan: Aria "Goreče vas lubiti" / iz opere Belin
Jakob Zupan (1734-1810)

All(egro)

clno.I
clno.II
VI.I
VI.II
Viola
Vlne
Timp
C I
C II
A
T
B
Cemb

Go - re - če vas lu - bi - ti Je mo - ja le - stnost,

Po - hlev - nu Te mo -
Po - hlev - nu Te mo -
Po - hlev - nu Te mo -

Edition Bizjak

Copyright © 2009 Milko Bizjak. All rights reserved.

Partitura začetka zadnje tenorske arije (Arhiv Milko Bizjak)

Prisotni so bili popravki zapisovalca. Največ jih je v separatih *bassa continua* (recitativih), kjer je poleg dopisan tudi tekst vokalistov. Vokalni parti so kot samostojni separati prepisani dodatno tudi posebej. »Rdečo nit« *opere* predstavlja čembalski part, kjer je tudi na mestih, ko gre samo za dialoge med igralci, ves tekst dosledno izpisan. Lahko bi rekli, da je Devov libreto, ki je natisnjen v *Pisanicah*, tu ponovno razpisan in obogaten z glasbenimi dodatki. Zupanovo ime je poleg naslovnice pripisano na več mestih prve strani posameznih separatov v levem ali desnem kotu zgoraj (čembalo, violine, vokalni separati), nikjer v celotnem fasciklu pa ni niti omembe imena libretista Deva, niti posvetila F. A. Lambergu. Če je kdorkoli kasneje prepisoval odlomke dela po tej predlogi, ni mogel vedeti, kdo je avtor besedila. Na podlagi takšne kopije je leta 1868 Josip Noll pripisal celotno avtorstvo *Belina* Jakobu Frančišku Zupanu.

Literarna predloga, libretto: vsebina zgodbe

Začetek predstavljajo tri nimfe: Ceres, Flora in Pomona,²⁹ ki v čolnu veslajo na otok. Na žgalnem oltarju v času bogu *Belinu*³⁰ darujejo svoje prinese ne darove. Obred jim prepereči »ta hude vetr« Burja, ki od njih zahteva, naj častijo njega in ne Belina. Ker ga nimfe ne ubogajo, se Burja maščuje z bliski, gromom, ognjem, vetrom in točo, čemur sledi popolno razdejanje. Uniči vse, tudi oltar boga Belina. Boginje se razbežijo. Nastopaški Burja se šopiri kot zmagovalec in ponovno zahteva, da ga morajo častiti. Nimfe se mu odločno uprejo. V prošnji se zatečejo k Belinu. Ta se pojavi na sončnem vozu in prežene Burjo. Ko Belin vidi, kako se nimfe potrto ozirajo po uničenem otoku, z zlatim dežjem oživi cvetlice, drevje, trte, klasje. Vse naenkrat bogato obrodi. Nimfe se veselijo sadov, ter se s hvalnico zaobljubijo Belinu.³¹ Nimfe (prisposoda slovenske-

ga naroda) častijo Belina (slovenska bit, jezik), kar jim preprečuje Burja (»*trinog*«, tujec). Hrepenenje po lastni svobodi odločanja jih kljub nepremagljivi in superiorni oviri (tuji oblastnik) pripelje k uporu za vsako ceno. Ne glede na posledice na koncu zmagajo. Poleg uglasbitve opere, kjer se v treh dejanjih prepleta 6 arij (po dve v vsakem dejanju), dve uverturi in vmesni recitativi ob spremljavi čembala z violonom, je tudi velik del teksta prepuščen recitaciji. Bombastičen baročni slog staroslovenskega narečja je dodatno podkrepljen z obilico sičnikov in šumnikov ter zvenečimi konzonanti. Zupan se je izognil uglasbitvi tistih delov, kjer izmenjujoči kratki dialogi v bistvu ne potrebujejo glasbe, saj beseda poje sama od sebe. V primerjavi z Devovim libretom, objavljenim v *Pisanicah*, je ves tekst dosledno obdelan – razen v enem samem primeru. Izpuščen je zadnji, »najmočnejši« del teksta tretje kitice arije »Roj trinog!«: »*K(a)teri s silo bit(i) častiti / (H)oč(e)jo, so le trinogi. / K(a)teri ljubljene le biti / (H)oč(e)jo, so modri Bog(ov)i.*«³² Je bila vzrok za izpustitev tega dela teksta »pretežka« rima, ali nemara cenzura?

Opera: analiza, razčlenitev

Belin je napisan v treh dejanjih. Izvajalska zasedba predvideva pet vokalnih solistov: dve sopranistki (Sejvina=Ceres in Rožnesvitarca=Flora), altistko (Sadjanka = Pomona), tenorista (Belin=Sonce), basista (Burja³³ = »ta hude vetr«) ter godalni orkester (prva in druga violina,³⁴ viola,³⁵ violon,³⁶ čembalo,³⁷ dva klarina³⁸ in timpane.³⁹ Zvočno podporo sopranistkama predstavljata prva in druga violina, altistki pa viola. Že ob bežnem pogledu na zgradbo opere

²⁹ Ceres (Sejvina), boginja rodnosti in poljedelstva / Flora (Rožnesvitarca), boginja pomladi, cvetic in vrtov / Pomona (Sadjanka), boginja sadnega drevja.

³⁰ Belin, bog sonca, v slovanski mitologiji bog svetlobe.

³¹ Devov »Zapopadk« je opisan takole: »Bellin (sonce) ena senca dobruiliveh Oblastnikov bode za svoje lubeznivoste, inu krotkoste volo od Rhodarjov za Boga goriuzet; za leto čast se Burja (vetr) teh nausmileneh Gospodarjov senca, zastojn muja. On bo zaveržen, ter is špotan za časte hudobnoste volo iz Rhodarskeh ottočec stiran.«

³² Originalno besedilo glasi: »*K'tiri s' silo bit' častiti / Otč' jo, so le trinogi. / K'tiri lubleni le biti / Otč' jo, so modri Bogi.*«.

³³ Burja (Burija) nastopa tu v osebi moškega spola, poosebljen kot »veter.«

³⁴ Nadaljna oznaka VI (1 ali 2).

³⁵ Nadaljna oznaka Vla. Predvidena je altovska viola, čeprav to izrecno ne piše.

³⁶ Nadaljna oznaka Vln. Violonov part izvaja danes poleg violončela še kontrabas (v nižji oktavi).

³⁷ Nadaljna oznaka Cemb.

³⁸ Nadaljna oznaka Clno. Klarino je predhodnik današnje trobente.

³⁹ Nadaljna oznaka Timp. Tu sta predvidena timpana v C in G. Stari timpani (bobni) so bili uglasen vsak zase in je bil tako za vsak ton potreben po en timpan. Na modernih timpanih lahko danes na enem izvajamo več tonov.

izstopa število 3: – 3 dejanja, – 3 arije (od skupnih šestih) imajo vsaka po 3 kitice, – trije inštrumentalni bloki, ki posredujejo glasbeno dogajanje (godala – čembalo⁴⁰ – klarini s timpani), – trije enakovredni akterji (skupina treh nimf⁴¹ – Belin – Burja).

a) Pregled posameznih dejanj in zasedb

1. dejanje⁴²

1. Arija⁴³ »Vozimo, sestrice!« v C-duru (C 1, C 2, A, Vl 1, Vl 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb) Allegro, 6/8 taktovski način, 134 taktov
2. Recitativno:⁴⁴ Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka
3. Arija »Svitlu sonce!« v G-duru (C 1, C 2, A, Vl 1, Vl 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb) All/egr/o (Recitativo) /a tempo/ 2/4 taktovski način, 188 taktov

2. dejanje

1. Inštrumentalna uvertura v G-duru (Vl 1, Vl 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb) All/egr/o, 2/4 taktovski način, 41 taktov
2. Recitativno: Burja
3. Arija »Ha! Burja je mož!« v G-duru (B, Vl 1, Vl 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb) All/egr/o, 6/8 taktovski način, 98 taktov

4. Recitativ »Ha, sem lezejo spet« v e-molu (B, Vlne, Cemb) /Recitativo/, 4/4 taktovski način, 14 taktov
5. Recitativ »Peklenska furija!« v e-molu (C1, C2, A, Vlne, Cemb) All/egr/o, 4/4 taktovski način, 10 taktov
6. Recitativno: Burja, Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka
7. Arija »Roj Trinog!« v g-molu (C 1, C 2, A, Vl 1, Vl 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb) Alla breve, C, 169 taktov
8. »Chor:«⁴⁵ Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka

3. dejanje

1. Inštrumentalna uvertura v G-duru (Vl 1, Vl 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb) Allegro, 4/4 taktovski način, 134 taktov
2. Recitativ »Po hud'mu uremenu« v C-duru (T, Vlne, Cemb) Recitativo, 4/4 taktovski način, 6 taktov
3. Recitativno: Belin, Burja, Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka
4. Arija »Nacagujte, Nažalujte!« v C-duru (T, C 1, C 2, A, Vl 1, Vl 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb) All/egr/o, (Recitativo), (Allegro), 2/4 taktovski način, 91+9+35 taktov
5. Arija »Goreče vas lubiti« v C-duru (T, C 1, C 2, A, Vl 1, Vl 2, Vla, Vlne, Clno 1, Clno 2, Timp, Cemb) All/egr/o, 4/8 taktovski način, 150 taktov

b) Glasbeno scenski oris dela

Iz opomb v libretu lahko sklepamo, da so bile za vsako dejanje posebej potrebne manjše spremembe

⁴⁰ Čembalo ima poleg vloge bassa continua tu tudi solistično vlogo. V teh primerih je izpisana tudi desna roka, nemalokrat s tehnično zahtevnejšimi figurami.

⁴¹ Dev v libretu dodaja opombo: »Nimfe teh Bogov Gospodične.«

⁴² Dev poimenuje »dejanje« kot »nastopje« izhajajoč iz samostalnika »nastop.«

⁴³ V libretu zapisano kot »Aria.« Pred prvo arijo je opomba: »Nimfe v barki pojo.«

⁴⁴ Zapis »Recitativno« v libretu ne pomeni vedno recitativa, ampak lahko tudi recitacijo brez petja.

⁴⁵ Zapis »Chor« (zbor) v libretu tu ne pomeni zborovskega petja, ampak skupne recitacije.

v postavitvi scene. V kakšnem obsegu je bilo vse to izvedljivo, tega danes ne moremo vedeti, saj ni ohranjenih nobenih pisnih virov. Če se ozremo na postavitve baročnih *oper* tistega časa, uporabo raznih efektov in gibljivih mehanskih pripomočkov, lahko zaključimo, da ponuja Zupanova *opera* celo paleto možnosti, kako uprizoriti slikovno, scensko in z efekti podoživeto pravljico glasbeno zgodbo.

Ker je bila *opera* posvečena umestitvi novega deželnega kneza, morda prav iz tega razloga začetek prvega dejanja izzveni kot nekakšen slovesen uvod s solo timpani. Solističim timpanom (C, G) pritegneta v dvoglasju klarina v smislu slovesnih fanfar. Predpisani 6-osminski taktovski način podeljuje vezave osmink v skupine po dve in dve, kar nakazuje tri poudarke v vsakem taktu. Sledi vstop celotnega godalnega orkestra (violine, altovska viola, violon), ki že prinašajo melodijo, na katero se bodo v nadaljevanju v uvodni ariji »*Vozimo, sestrice!*« oglasile vse tri nimfe: Ceres, Flora in Pomona – v zasedbi dveh sopranov in alta. Tu se isti 6-osminski takt nenadoma prelevi iz treh poudarkov v taktu (2×3 povezani osminki) na dva poudarka v taktu (2×3 povezane osminke). Čeprav ne moremo govoriti o hemiolski ritmični mutaciji, ki predstavlja tipično baročno kadenčno prakso v 3-dobnih taktovskih načinih, naredi ta nenadni ritmični preobrat poseben vtis na poslušalca. Ritem se prelevi v pulz v tem obdobju še vedno popularnih pastoral, ki so običajno pisane v 12-osminskem taktovskem načinu. Pred vstopom vokalistk sledi še repriza teme v čembalskem solo partu. Vokalno homofono triglasno arijo ves čas spremljajo godala in čembalo z izpisanimi akordičnimi figurami. Izpisana artikulacijska lokovanja v violinskih partih z naslonom na 1. in 4. osminko v taktu dodatno podpirajo posamične osminke v violonu. Ko se končno oglasijo nimfe s tekstom: »*Vozimo, sestrice, vozimo serčnu, gibajmo ročice, veslajmo ročnu,*« poudarek težke dobe še dodatno potrdi naglas v besedilu. Ritmični utrip glasbe odslikava veslanje z nagibi in zamahi. Med posameznimi kiticami so vpleteni kratki inštrumentalni sekvenčni vložki, ki v spuščajoči melodični liniji poslušalca razbremenijo neumornega ponavljajočega »*veslanja*.« Tekst ves čas spodbuja glasbeno motoriko in dinamiko gibanja:

Gonimo! / Trudimo! / Korajžnu vesle! / Kalimo!
Valajmo! / Penimo! Mešajmo! / Navtrudne morje!

O Glejmo sestrice! / Valovi **bejže**; / Kipe že gorice
/ Nakvišku **svite**; / Gojzdiči, / Borstiči; /

Sami sem **lejte**. / Nam jevke šupeče, / Nam smreke
bodeče / Napruti **hite**.

Vesele! **Želele** / Kar me smo toku: / Bellina **objele**

/ Zdej bomo sladku. / Mahnimo! / Pahnimo! / Le
enkrat še čovn, / Ter bomo **imele**, / Kar me smo
želele / *Belina za lon*.

Prvo ali uvodno arijo bi lahko označili kot arijo pričakovanja in optimizma. Nimfe veselo plujejo na otok, da bi opravile daritve svojemu bogu Belinu.⁴⁶ Glasbeno slikanje je v uvodni ariji še posebno izrazito. Pojav programske glasbe v baroku na naših tleh je najbolj izrazit v delih posvetnega značaja.⁴⁷ Že ob prvi uglasbitvi slovenskega teksta v starem narečju se soočimo s poudarki posameznih besed, ki jih jasno določa utrip glasbe. Ker je to zagotovo najstarejša profesionalna uglasbitev slovenskega jezika, če izvzamemo Trubarjeve nerodne poskuse predstavitev slovenskih tekstov pod koralne melodije nemških napevov, pomeni odkritje glasbe *opere Belin* tudi velik izziv za jezikoslovce. Poudarki posameznih besed nas marsikje presenetijo in dodajo tekstom sedaj popolnoma novo, živo dimenzijo. Iz tekstov veje eklektični baročni slog, ki včasih s svojo bombastičnostjo skoraj prestopa mejo resnosti. To se zgodi takoj ob koncu prve arije »*Vozimo, sestrice!*«, ko nimfe deklamirajo⁴⁸ tekst: »*Peršle smo srečne, / Sestrice! Von z barke stopite! / Ter dari ušeč-ne / Bogu / Berž vsaka svoje vonznosite! ...*« itd.

Spet se pojavi število 3. Nimfe najprej recitirajo v zaporedju vsaka zase: prvič (Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka), ponovno drugič (Sejvina, Rožnesvitarca, Sadjanka) in tretjič (»*Use skup*«).

⁴⁶ Devova opomba v libretu: »Resgledarna postave pred oči Rhodarske ottočce iz morjam obdane. Na sredi ottočec stoji ta lepe previsoke Sončne stebr. Gospodične se po morju semtertje zisajo.«

⁴⁷ Bizjak, Glasba za čembalo iz Slovenije in Hrvaške, II. zvezek, EB 8703, Edition Bizjak. Ljubljana 1990; prim.: Johann Adam Scheibl: *Gradevole Assemblée*; J. A. S.: *Balorosa Sol- datesca*.

⁴⁸ Prim.: Herzog von Krain 1270 – 1918, prav tam.

Sledi druga arija »Svitlu sonce!«, v tonaliteti G-dura, ki v baroku simbolizira sonce. Tri kitice, ki v libretu niso takoj vidne, »razbijajo« vmesne opombe libretista in se nanašajo na koreografijo ter prve scenske efekte v operi:

Svitlu sonce! Žarje tvoje / (Aldujejo.) = Darujejo / Z neba sij na dari moje / Sij zlat ogn doli k nam / Tebi aldov moj goreti, / (Ogn iz nebes pride, ter zažiga aldove) / Se od tvojih žarjov vneti / Oče; oh zažgi ga sam.

O vesele že kaditi / Že se svet plemenc svititi / Na oltarjih je začel / (Pogori) itd.

K tebi bo serce veselu / Tudi še naprej gorelu / Tebi večnu bo svetu. / (Serca začno goreti, ter nje na oltar pokladajo)

Zgradba 2. arije odgovarja prvi, uvodni instrumentalni del že prinaša melodijo, ki jo v nadaljevanju povzamejo vokalistke. Vokalni del je enostavno homofono triglasje, ki izvajalsko ni zahtevno. Skladatelj je očitno vzel v račun koreografske opombe libretista. Nimfe morajo namreč med petjem »darovati darove« in »goreča srca na oltar pokladati.« Vmes med petjem pa »pride« še »Ogn iz nebes, ter zažiga darove.« Zahtevna usklajena akcija pevk in scenskega delavca. Predah izvajalkam zopet pomenijo instrumentalne reprize med posameznimi kiticami. V drugi ariji so zanimivi virtuosno izpisani zahtevni čembalski parti v desni roki, ki čembalu še bolj izrazito kot pri prvi ariji, nadgrajujejo običajno funkcijo bassa continua s solistično vlogo. Po tretji kitici medigra v čembalskem partu preide v klasični baročni recitativ. Ritmični utrip se naenkrat dramatično ustavi. V zapletu pa lahko zasledimo:

Al oh! Oh! Sestrice! / (Ureme perhaja) / Kajšne temnice / nakvišku kipe! / Glej! Koku vale. / Se sem od polnoči k nam; / us dan vgasujejo nam.

Naboj se! So le / deževne megle / kar moji verti že; / dež dale bode one. / (Se zabliska) / Ti meneš toku; / Al glej! kak je nebu. / (Se spet zabliska) / Glej! kok blisk na križm ferfra. / Čuj! Že grom sem strašno derdra. / (Germi)

Odsev vsebine v glasbenem slikanju postane tu še bolj izrazit. Iz prej sončnega G-dura sledi modu-

lacija v a-mol. Ob prvi opombi libretista »Se zabliska« se popolnoma nepričakovano pojavi zmanjšani septakord, ki se v postopu a-fis-dis-c »razlije« navzdol, namesto razveza pa prek tonalitete c-mola modulira naravnost v g-mol. Ponazoritve groma Zupan inštrumentira z ritmiziranimi timpani, klarinami, sočnimi akordi v čembalu. Gradacijo zgoščuje z vmeščanjem triol (poliritmija 3:4) in pulziranju obojih timpanov C-G ob istočasnem ostinatu prazne kvinte G-D v basu in akorda Es-g-b-cis, ki se razvezuje v g-mol. To ni več glasba, ampak »urejen« kaos v pravem pomenu besede. Ob dodatnih učinkih grmenja, ki ga scenski delavci še marsikje danes pričarajo z udarci verige po obešeni kovinski plošči, je bilo mogoče v skupnem prizadevanju glasbenikov in scenskih pomagačev pričarati pravo neurje.⁴⁹ Kot dodatna pomagala pri ponazoritvi razburkanega morja so lahko služile valujoče plahte.

Nimfe »Bejže.« Neurje se »poleže« z nenadno pavzo in razvezom v D-dur. Konec prvega dejanja.

Začetek 2. dejanja vpelje kratka instrumentalna uvertura, ki zopet prične s solo timpani, ki se jim postopoma iz basovske linije navzgor v počasi zgoščujočih se ritmičnih vzorcih pridružujejo godala. V dinamično ritmični kulminaciji violine preidejo v glissandne potege navzdol, medtem ko se v dogajanje že vplete čembalo in celo klarina. Tako kot se »hrup« pritajeno pojavi in razrašča, na enak način postopoma pojenja (glasbeno slikanje vetra). Na odru se pojavi Burja z recitacijo:

Ste stekle! Pezdlivke! / Ste stekle – cerklivke! / Al tu se more zgoditi, / Še dans se more kaditi, /

Meni oltar, &/ Ter se na njemu smoditi / En dar. / Če ne, – bom meh moj napel / Ter briti, cviliti, ferčati, brenčati, / Lomiti, topiti, valiti, svedrati / Jizera, in

⁴⁹ V dobi baroka in klasicizma so znani efekti klastrov, ki so jih ponazoritev sodnega dne na orglah pričarali organisti v Franciji. Na podoben način je v italijanskih baročnih orglah uporabljan efekt »Tamburo«, kjer je celotonsko zaporedje najnižjih pedalnih tonov zvezano na gornjo pedalno tipko a. (restavrirane Callidove orgle iz leta 1796 v baziliki M. B. v Petrovčah). S kratkim udarcem na to tipko dobimo efekt akustičnega bobna. Kasneje ob prelomu iz 18. v 19. stol. so v orgle vgrajevali »turško muziko« – prave bobne (Otoničeve orgle v ž. C. sv. Lovrenca na Pohorju, 1809) in včasih celo činele. Podobne dodatke najdemo v prehodu iz 18. v 19. stol. tudi v hammerklavirjih.

morje mejšati / Ter hraste in smreke ruvati / Serditu začel.

Priča smo spet bombastičnemu baročnemu slogu, posebno v zadnjih petih vrsticah, kjer mr-goli sičnikov, šumnikov in zvenečega konzonanta »-r-«. Sledi 1. arija 2. dejanja v treh kiticah, arija nastopaškega Burje. Ljubek godalni uvod v arijo v tekočem 6-osminkem taktu ob vstopu basista šokantno presekajo timpani, klarini in čembalo:

Ha! Burja je mož.— / Burja vel'vati, / Burja vkaž'vati, / Oltarje si stavit' le zna. / Vofre peklati: /

Čast si kup'vati / Burja tu noče, Burja nazna.

Vmesne tišje godalne instrumentalne reprize razbremenjujejo poslušalca, tako da ob vsakem začetku nove kitice s ponavljajočim tekstom »Ha! Burja je mož! —«, udarci timpanov in vstopom klarin, skladatelj znova poudari grobost Burje. Sledi pravi »Haendlovski« recitativ Burje in treh nimf ob spremljavi umirjenega bassa continua v molovskih tonalitetah.

Pomiritev ne traja dolgo. Ko zadnja nimfa izpoje poslednje besede: »Gdu bo trinoga / Častil za Boga?,« Burja izbruhne s poplavo kletvic: »Tumpe! Tape! Mazufure! / Šeme, Buče brez mužgan! / Fefle! Cuj-ne! Cape! Gure! / Je vam Burja toku znan?« Sledijo kratki dramatični dialogi med nimfami in Burjo. Dialog kulminira. Burja grozi, nimfe se ne dajo. Na koncu nimfe enoglasno povedo: »Me tebe molile, / Me tebe častile / Nabomo nigdar.« Sledi kazen in Burja zarohni:

Skup tedej megle se izjidite! / Grom, ogn, točo, tresk sem valite! / Germite, bliskajte! / Topite! končajte! / Verte nograde, nive pobite! / Ter tega / Njeh Boga / Okuli veržite, polomite, starite!

(Use se zgodi.)

Težko je s preprostimi besedami opisati Ario »Roj Trinog!«, ki kar prekipeva v stopnjujočem dinamičnem prepletanju glasbenega slikanja.⁵⁰ Izme-

njujoče čustveno nabite motive povezujejo kratki sproščujoči melanholični instrumentalni vložki. Glasba podpira globoko besedilo, ki ga posredujejo tri nimfe: Ceres, Flora in Pomona, v alegorični podobi stoletja potlačenega slovenskega naroda. Prava uporniška arija, brez primere v vsej slovenski glasbeni zgodovini in gotovo vrhunec celotne opere *Belin*:

Roj Trinog! kolkajn moreš. / Tebe me namolemo. / Silit' ti nas nazamoreš, / Fraj me te načastemo. /

Fej! kaj mogle be moliti, / Sila ke b' velala kaj! / Fej! kaj mogle be lubiti / Groza ke b' zamogla kaj.

Tigram, levam be kadili / Se samu oltarji vsi / Za Boga be se molili / Gadi, kače, premogi / Le medvedam be svitila / Sveta iskra se samu, / Ke b' oltarjov vredna bila / Moč naumna le samu.

Potem sledi arija, po nastopaški ariji Burje, alegorični podobi tujca – tirana, »trinoga« kot ga v libretu poimenuje Dev. Arija »Roj, trinog!« ni samo izraz prebujenja narodnostne zavesti v času t.i. »narodnega prebujenja,« je veliko več. Pomeni brezpogojni upor ne glede na posledice. V prejšnjem dejanju pregnane, ponižane in ustraševane nemočne nimfe se ostro postavijo po robu Burji, ki jim je z ognjem, točo in gromom pravkar razdejal vrtove, vinograde in njive ter v njih – z uničenjem podobe boga – skušal »ubiti« še njihovega Boga Belina (simbol Slovenstva). Odločno mu odrečejo poslušnost in mu dajo jasno vedeti, da on ni tisti, ki ga bodo častile. To še ni vse, ozmerjajo ga z besedo »fej,« ki jo Zupan v svojem glasbenem slikanju podkrepi z odsekanimi akordi, začinjjenimi s klarinami in timpani. Ti akordi naravnost šokantno prekinjajo tok baročnega bassa continua. Devovo bombastično baročno besedilo, okrepljeno s sičniki, šumniki in oblico ostrih konzonantov, kulminira z Zupanovo glasbo, ki ob posameznih gradacijah k polifonim imitacijam dodaja trobente, bobne in v godalih izpisuje repetitive drobnih not na istem tonu. S čemer glasba in besedilo dosegata neverjetno globoke čustvene učinke. Dodatne izrazne možnosti je Zupan poiskal v molski tonaliteti, ki tu prvič prevladuje in ponazarja stisko – tihi zavedajoči strah pred posledicami upora. Ta strah ponazarjajo kratke instrumentalne medigre, ki se v obliki dopadljivih sekvenc spuščajo navzdol, kot

⁵⁰ Na podlagi Devove opombe v libretu »Nimfe ARIOSNU.« bi tu pričakovali recitacijo, vendar sledi arija. Pri vseh ostalih arijah, je v libretu pripis »Aria.«

bi hotele nakazati namero umika od zastavljene-ga cilja. Vendar takoj ob zaključku vsake izmed teh mediger, dogajanje znova in znova kulminira s postopi navzgor in to vselej bolj intenzivno. Arija dobesedno kipi v mešanici čustev skoraj brezumnega domoljubnega junaškega poguma, ki meji že na sovraštvo do tujca in prikritem strahu pred posledicami. Proti koncu arije se nenadoma imitacija, ki je bila prvotno v molski osnovi, nepričakovano za trenutek prelevi v durovo tonaliteto, ko se pojavi tekst: »*Modri Bog darov(e) noče, V katerih srce ne gori. Nič mu ni dopadajoče, Kar ljubezen ne rodi.*« (*Modre Buh aldove noče, V' k' tireh serce nagori. Neč mu ni dapadajoče, Kar lubezn narodi.*). Kot bi se za hip odprlo nebo in bi spet posijalo sonce ... S tem vlije skladatelj v nadaljevanje fabule delček optimizma, kar daje slutiti skorajšnji preobrat dogajanja. V tem trenutku namreč vlada na prej cve-točem otoku popolno razdejanje in napeta atmosfera. Naslednjih štirih vrstic teksta drugega dela zadnje kitice, predvidenih v libretu kot je bilo že omenjeno, Zupan ni uglasbil, niti niso uporabljene v operi. Sledi namreč besedilo: »*K(a)teri s silo bit(i) častiti / (H)oč(e)jo, so le trinogi. / K(a)tiri ljubljene le biti / (H)oč(e)jo, so modri Bog(ov)i.*« (*K'tiri s' silo bit' častiti / Otč'jo, so le trinogi. / K'tiri lubleni le biti / Otč'jo, so modri Bogi.*) Izpustitev tega dela teksta je edino odstopanje od libreta v celotni operi. Namesto manjkajočega teksta se Zupan odloči za reprizo začetka arije. S tem ariji »razbije« simbolično trojnost, ki jo vsebujejo vse tri predhodne arije.

Sledi kratek tekstovni del brez glasbene spremljave, v katerem se nimfe ob koncu drugega dejanja z molitvijo po pomoč obrnejo k Belinu:

Tebe mi molemo, / Tebe mi hvalemo, / Bellin! Na pomoč perteci ti nam. / Burja zaveržemo: / Burja sovražemo, / Burja moliti nas je presram.

Predigra kot instrumentalna uvertura k 3. dejanju opere predstavlja glasbeno podlago za v libretu predvidenega prihoda boga Belina na sončnem vozu.⁵¹ Uvodni mogočni durovi akordi s fanfarami

⁵¹ Prihod Boga sonca, ki se spusti z neba na vozu, je bil pogosto spektakularen efekt v baročnih operah. Zahteval pa je tudi zanesljivo tehnično rešitev. V našem primeru se to zgodi v začetku novega dejanja in s pomočjo instrumentalne uverture (z izpisano ponovitvijo), glasba pridobiva na času, ki je potreben, da se za zastorom uredijo vse potrebne priprave.

napovedujejo, da se bliža skorajšnja rešitev iz nastale situacije. Uvod se prelevi v lahkotno optimistično glasbo, ki na trenutke spominja na baročni instrumentalni koncertni stavek. Z ozirom, da se uvod ponovi v obliki reprize, gre sklepati, da je bila avtorjeva zamisel predvidena z dvigom zastora ob začetku 3. dejanja. Po natančnem pregledu opomb v libretu je jasno razvidno, da v 3. dejanju nastopi tudi velika sprememba v sceni. Tako naj bi se spust sončnega voza z Belinom verjetno zgodil nekako v drugem delu uverture, po dvigu zastora. Uverturi je takoj pripet kratek Belinov recitativ ob spremljavi čembala in violončela, v katerem se obrne k nimfam z besedami: »*Po hud'mu uremenu, Pride sonce ermenu.*«

Kratkemu Belinovemu recitativu sledi dramatičen dialog brez glasbene spremljave med Belinom in Burjo. Belin prežene Burjo z otoka in nimfe ga v odhodu dodatno oštejejo. Potem se razočarane ozrejo naokrog in se zaradi razdejanja potožijo Belinu:

Glej! vse je pomendranu: / Glej! vse je izruvanu, / Oh! – So te moje brazdece? / Oh! – So te moje tertece? / So te moje vertnice? / So tu moje gredice?

Ta jih potolaži v solistični ariji, ki prične z optimistično lahkotno plesno motiviko, podkrepljeno s ponavljajočim basovskim ostinatom. Nobenega dvoma ni, da je bila na tem mestu v operi predvidena tudi koreografsko plesna točka treh nimf. Vmes je v libretu predviden »*zlat dež*«, ki čudežno oživi vse rastlinje na otoku, tako da vse ponovno zacveti. Belinu s petjem »pritegnejo« še nimfe. V sredi arije se glasba z modulacijo prelevi v kratek Belinov recitativ. Sledi mu ponovno nadaljevanje arije v še bolj živahnem plesnem ritmu, ki kar kliče po rajanju. Iz teksta je razvidno, da Belin poziva nimfe k bogati žetvi.

Slavnosten finale prinaša zaključna arija »*Goreče vas lubiti*«, kjer nimfe obljubijo večno zvestobo Belinu. Belin in nimfe nastopijo najprej izmenično, ob zaključku pa v polifonem vokalnem štiriglasju, podprtim s celotno orkestralno zasedbo. Vmesni

Pričakovanje je toliko večje, saj drugo dejanje zaključi brez glasbe, zgolj z recitacijo – kar nedvomno stopnjuje napetost dogajanja.

Naslovnica gledališkega lista, 30. 9. 2018
(foto: Erik Nik Neubauer)

Upizoritev predstave opere *Belin*
v Ljubljani, 30. 9. 2018 (foto: Erik Nik
Neubauer; montaža Milko Bizjak)

solistični instrumentalni vložki so napisani v obliki eklektičnega baročnega stavka, podkrepljeni s fanfarami in udarci timpanov. Odsotnost vokala v teh relativno dolgih delih namiguje na očitno uporabo koreografije. Zupan uporabi klasično reprizo v obliki: A-B-A-B, ki ji ob koncu doda še omenjeni finale: »Nej bo vaš Bellin vaš Vam Buh on vselej – Ti boš naš Bellin naš Nam Buh sam tedej.«

Prva ponovna uprizoritev Zupanove opere Belin (2018)

S premiere je bila ocenjena njena izvedba in tu pa tam še kakšna podrobnost njene celotne revitalizacije: »Dolgo, ali kar več kot dve stoletji (1780) je veljala prva slovenska (baročna) opera skladatelja Kamničana Jakoba Frančiška Zupana (1734-1810) in libretista Tržičana Antona Feliksa Deva (patra Janeza Damascena; 1732-1786) za izgubljeno. Dokler je ni l. 2008 v fragmetih našel slovenski skladatelj, muzikolog, glasbeni pedagog, orglavec, čembalist in založnik Milko Bizjak. Ta jo je revidiral, notografiral in pripravil vse, da je po vseh teh stoletjih in desetletju postala uporabna za sodobno izvedbo. Tako je delo, ki so ga vsa ta desetletja novodobni slovenski muzikologi imeli za izgubljeno, otel pozabi. V izvirniku nosi delo oznako operetta, kar pa glede na tedanjo rabo besede pomeni že pravo, a po obsegu kratko opero, torej nedvomno péto glasbeno odrsko delo.⁵² Sicer pa sta najmanj dva slovenska muzikologa (Dragotin Cvetko in Jože Sivec) že dolgo časa dvomila o tem, da je prva slovenska baročna opera izgubljena. Zato je davna konstatacija (drugega, J. Sivca) zdaj s premiero Zupan-Devovega Belina (Ljubljana, 30. sep. 2018) več kot kronana z zdajšnjim odkritjem: 'Vsekakor zdaleč najpomembnejši plod preporodnih prizadevanj na glasbenem področju je prva slovenska opera. To je Belin, ki nosi v izvirniku pravzaprav oznako operetta, kar pa glede na tedanjo rabo besede pomeni že pravo, a po obsegu kratko opero, torej nedvomno v celoti péto glasbeno odrsko delo. Besedilo Belina je kot nekakšna festa teatralne spesnil za priložnost nastavitve novega kranjskega deželnega glavarja Franca Lamberga diskalceat⁵³ Janez Damascen Dev, ki je

imel stike s Zoisom.⁵⁴ Objavljeno je bilo leta 1780 v almanahu Pisanice, uglasbil pa ga je isto leto ali neposredno za tem Jakob Zupan (Suppan), Ludi et Chori Magister Kamnecensis, egregious Compositor et Musicus kot se je o njem pohvalno izrazil oče Marko Pohlin.⁵⁵ Ali so takrat Belina tudi uprizorili ali ne, ni izpričano, bržkone pa ga Zupan ne bi komponiral, ko bi ne imel možnosti za izvedbo.« ... »S hvalnico nimf se opera konča.⁵⁶ Na prvi od treh (napovedanih) premier, v nedeljo, 30. sep. 2018 (potem pa še 1. in 14. okt. 2018), so v veliki alias Tomčevi dvorani ljubljanskega Zavoda sv. Stanislava (opero je kot javno produkcijo ob ignorance vse preostale profesionalne glasbeno-gledališke srenje prevzela ena od slovenskih javnih glasbenih šol, Glasbena šola Ljubljana Vič – Rudnik, ki ima v svojih vrstah enega najmočnejših solopjevskih oddelkov v državi): Belin (Sonce) sta bila tenorista Igor Golob in Blaž Fabijan,⁵⁷ Burja (hud veter) je bil basist Matej Prevc (Simon Podjaveršek), Sejvina (Ceres) sta bili sopranistki Beti Bratina in Manca Kos, Rožnecvitarica (Flora) sta bili še drugi dve sopranistki Ana Novak in Živa Potočnik, Sadjanka (Pomona) pa še altistki Nina Mulej in Eva Godina; odrski pomočniki (pomočnika) pa še plesalki Valentina Benkič in Neža Ana Goričar ter dijakinja Baletne šole KGBL. Obdelavo libreto in ureditev partiture je pripravil prvi od vseh treh glavnih protagonistov Milko Bizjak, režiser in koreograf (pa še kaj) je bil dr. Henrik Neubauer. Dirigent orkestra Cantabile (v vrsti 17 glasbenikov so bila seveda na prvem mestu godala: od violin, viol, violončelov do kontrbas; dva clarina = predhodnika današnje trobente, timpana v C in G /+ tolkala/ in čembalo je bil Marjan Grdadolnik; čembalistki pa še Veronika Frelih /Martina Okoliš/). Orkestrski koncertni mojster – prvi violinist je bil Matej Avšič. Asistentki režiserja, pevski mentorici in inšpicientki sta v tej predstavi Katja Konvalinka in Barbara Nagode. Scenograf Belina je Andrej Stražišar, kostumografka Nada Slatnar, za masko je poskrbela Jasna Neubauer, korepetitorka na vajah je bila Irina Milivojević. Oblikovanje videa in lučni moster so bili verjetno nekateri od navedenih (NN), izdelavo scene pa je opravil Teater, d.o.o.

⁵⁴ Slovenski podjetnik, fužinar, literarni meceni – baron Žiga Zois (1747-1819).

⁵⁵ Slovenski pisatelj – Anton, oče Marko (Pohlin; 1735-1801).

⁵⁶ Gledališki list opere Belin, 2018.

⁵⁷ Na prvem mestu so navedeni solisti, ki so nastopili na (prvi) premieri, na drugem njihove alternacije.

⁵² Sivec, str. 9.

⁵³ Bosonogi avguštinec (katoliški duhovnik).

Z leve: Henrik Neubauer, Marjan Grdadolnik in Milko Bizjak (Arhiv avtorjev)

Zgledne, komaj enourne predstave (bolj ali manj ljubiteljski) izvajalci niso motili: z vsem svojim znanjem so opravili slogovne baročne posege v libretto, glasbo in ostale glasbeno-gledališke elemente. Opera je tako doživela oživitev iz davnine, četudi izvajalci niso imeli na voljo vseh mogočih profesionalnih (tehničnih, gledaliških) (z)možnosti. V prednosti je bila glasba in teater, v tem primeru je bila torej tista, ki je nastala sočasno (1780) z doslej prvič omenjenim Janezom Krstnikom Novakom in njegovim Figarom. Četudi povsem za tedanjima evropskima glasbenima barokom in klasicizmom, za katerima je očitno zastajala tedanja slovenska glasbena (re)produkcija pa vendarle zdaj 'svojo' (prvo slovensko) baročno opero imamo. V tem projektu je treba posebej omeniti navezo: Bizjak-Neubauer; zagotovo oba najbolj zaslužna, da je omenjeni projekt več kot uspešno za nami. In to kljub temu, da so imeli vsi po vrsti ves čas pred in za seboj številne nasprotnike; tudi iz profesionalne ozke muzikološke stroke. Ta zagotovo v tem pogledu ni odigrala svoje profesionalne in pokončne drže. Enostavno se je je treba sramovati.⁵⁸

Zaključek

Dolgo so morali čakati parti in partitura Zupanove-Devove *operete-opere Belin* (1780), da je njihove relikvije našel in, obudil v triu: M. Bizjak – H. Neubauer – M. Grdadolnik in tudi izvedel (2018). Ta pot je bila dolga in trnova »per aspera ad astra/po

trnovi poti k zvezdam,« da smo (do)končno prvo in čisto pravo slovensko (baročno) *opereto-opero* tudi dobili: slišali in videli. V njej so ohranjene vse tiste glasbeno-gledališke vrline, ki postavijo »našega« *Belina* v čisto pravi čas in prostor. Baročna doba in s tem tudi glasba kot samo ena od številnih umetnosti (skupaj z libretom se ji pridružuje še literatura) pa predstavlja to delo v (izvirnem) slovenskem jeziku kot libretto za njeno trdno kompozicijo in gledališko igro obenem. V njej je med prvimi prikazano tudi izvirno slovensko uporništvo, kajti že takrat je bila umetnost neke vrste refleksija, odsev realnega in krutega življenja. Zadnja četrtina 18. stoletja je bila polna takih in podobnih prevratov. Vse to smo dobili tudi Slovenci izza tistih časov, žal pa je bila pričujoča umetnina (krstno izvedbo je doživela 30. septembra 2018 v Ljubljani) najdena »še« leta 2008. Največ zaslug zanjo ima Milko Bizjak, ki pa sta se mu v njeni realizaciji pridružila še dr. Henrik Neubauer in Marjan Grdadolnik.

Posnetek izvedbe opere *Belin* iz leta 2018 najdemo lahko na Youtube kanalu na povezavi: <https://www.youtube.com/watch?v=Pm8qkuHvhSU&t=787s>

⁵⁸ Križnar, 2019, str. 25-26. <https://milko-bizjak.inhttp://www.youtube.com/watch?v=Pm8qkuHvhSU&t=786a>

Viri in literatura

Almanah *Pisanice od lepeh umetnost*, 1781 (vir: NUK Ljubljana).

Bizjak, Milko, *Baročna orgelska glasba iz Slovenije in Hrvaške, I., II.*, Edition Bizjak 8712, 8713, Ljubljana 1987, 1988.

Bizjak, Milko, *Glasba za čembalo iz Slovenije in Hrvaške, II. zvezek, EB 8703*, Edition Bizjak. Ljubljana 1990).

Bizjak, Milko, Prva slovenska opera *Belin* (v: *Glasba v šoli in vrtcu*; Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, L. XX-20/2017, št. 1-2, str. 51-60).

Glaser, Karol, *Zgodovina slovenskega slovstva, IV. zvezek*, Ljubljana: Slovenska matica, 1898).

Herzog von Krain 1270 – 1918, Landeshauptleute (v: <http://www.worldstatesmen.org/Slovenia.html>; pridobljeno 17. 4. 2024).

Kalan, Filip, *Obris gledališke zgodovine pri Slovencih*, Ljubljana: Novi svet, 1949, številka 1.

Križnar, Franc, *Premiera prve slovenske (baročne) opere Belin J. F. Zupana in A. F. (p. J. Damascena) Deva* (v: *Glasba v šoli in vrtcu*; Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, L. XXII-20/2019, št. 2, str. 25-26).

Mantuani, Josip, *Josip Nolti* (v: Slovenski biografski leksikon, <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:1831/VIEW>, pridobljeno 18. 4. 2024).

Neubauer, Henrik (Ur.), *Gledališki list opere Belin*. Ljubljana: Glasbena šola Ljubljana Vič – Rudnik, 2018.

Pokorn, Danilo: *Jakob Frančišek Zupan* (v: Slovenski biografski leksikon; <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:sbl/VIEW/>; pridobljeno 17. 4. 2024).

Sivec, Jože, *Dvesto let slovenske opere*, Ljubljana: Opera in balet SNG Ljubljana, 1981.